

Wychowanie do wartości

Egzystencja człowieka w sposób istotny związana jest z wartościami. Tym właśnie odróżnia się on od zwierząt, że żyje wartościami i dla wartości jako ich odkrywca, nosiciel, twórca, użytkownik. Takie jest przeznaczenie człowieka. Dlatego też nie można być w sposób autentyczny sobą, bez właściwego odniesienia się do świata wartości. W życiu jest to, zatem fakt niepodważalny: żyjemy wartościami i dla wartości. Są one źródłem naszego szczęścia, racją ponoszonych ofiar i podejmowanych walk, wyższe zaś wartości są podstawą i źródłem sensu naszej egzystencji w świecie. Każde wychowanie musi być oparte o pewien spójny system wartości. Wychowanie jest skuteczne wtedy, gdy prowadzi do spotkania, w wyniku, którego aktem woli coś przyjmuje. Tym czymś są właśnie wartości.

Wychowawca nie tworzy celu wychowania, ale go przyjmuje uznając istnienie wartości niezależnych od woli poszczególnych ludzi. Bez tych wartości nie istniałyby żadne prawidłowości w postępowaniu ani odpowiedzialność. Wychowawca pomaga wychowankowi w odkrywaniu tych wartości i w ten sposób daje możliwość kierowania swoim życiem i rozwojem. Ta myśl stanowi syntezę tego, czym jest „wychowanie do wartości”. Pojęcie wartości rozumiane jest wielorako w obrębie jednej dyscypliny, Np. socjologii, psychologii, filozofii. Na ogół przyjmuje się, iż pojęcie wartość stanowi podstawową kategorię aksjologii (nauki o wartościach) i że oznacza ona „to wszystko, co uchodzi za ważne i cenne dla jednostki i społeczeństwa oraz jest godne pożądania, co łączy się z pozytywnymi przeżyciami i stanowi jednocześnie cel dążeń ludzkich (M. Łobocki). Podobnie wartość zdefiniował S. Kowalczyk: „wartością jest to, co jest przedmiotem pożądania, co jest upragnione przez człowieka, co jest celem jego zabiegów”. Filozof Józef Maria Bocheński uważa, że „to, dzięki czemu dany przedmiot jest wartościowy, nazywa się wartością”. Z kolei socjolog Henryk Świda napisał, że „wartością jest to, co uruchamia ludzką motywację”, „przedmiot godny pożądania zasługujący na akceptację”.

Wartość można też rozumieć jako duchowe, moralne przekonanie jednostek i grup społecznych kierujące postawami oraz zachowaniami jednostkowymi i zbiorowymi.

Według Słownika języka polskiego wartością są cechy stanowiące o walorach ludzi lub rzeczy albo też, to co się da wyrazić równoważnikiem pieniężnym.

Z tego przeglądu stanowisk wynika, że kryteria opisu pojęcia wartości są bardzo zróżnicowane. Wartość, bowiem raz jest celem, innym razem kryterium wyboru celów lub motywów działania, czasem utożsamiana jest z normą, a czasem jest przypisana do przedmiotu albo też jest subiektywnym odzwierciedleniem przekonań człowieka.

Nauką zajmującą się określeniem systemów wartościowania jest etyka, czyli filozofia moralności. Nie tylko opisuje ona różne systemy moralne oparte na różnych wartościach, ale bada ich założenia i słuszność, pokazując nam, jaki system norm powinniśmy uznawać za właściwy i obowiązujący w naszym życiu. Władysław Stróżowski napisał, że „W życiu codziennym, w naszym zachowaniu się i w naszej wielorakiej działalności, nader często, choć może czasem nawet bezwiednie odwołujemy się do wartości. Uznajemy rzeczy jedne i odrzucamy inne, dlatego, że posiadają taką a nie inną wartość. (...) Podejmujemy w imię określonych wartości, takie czy inne decyzje życiowe”. Nie sposób, więc, bez odwołania się do wartości, adekwatnie opisać ludzkie działania. Wartości w gruncie rzeczy nadają kształt życiu człowieka, a jego egzystencji głębszy sens. Określają też styl życia człowieka, ponieważ są głębiej niż opinie, poglądy i postawy osadzone w jego osobowości. Wartości odgrywają istotną funkcję w procesie indywidualnego i społecznego rozwoju człowieka, są czymś idealnym, bo istnieją poza czasem i przestrzenią, czymś, co budzi tęsknotę, pożądanie i pociąga ku sobie a więc czymś, co staje się celem.

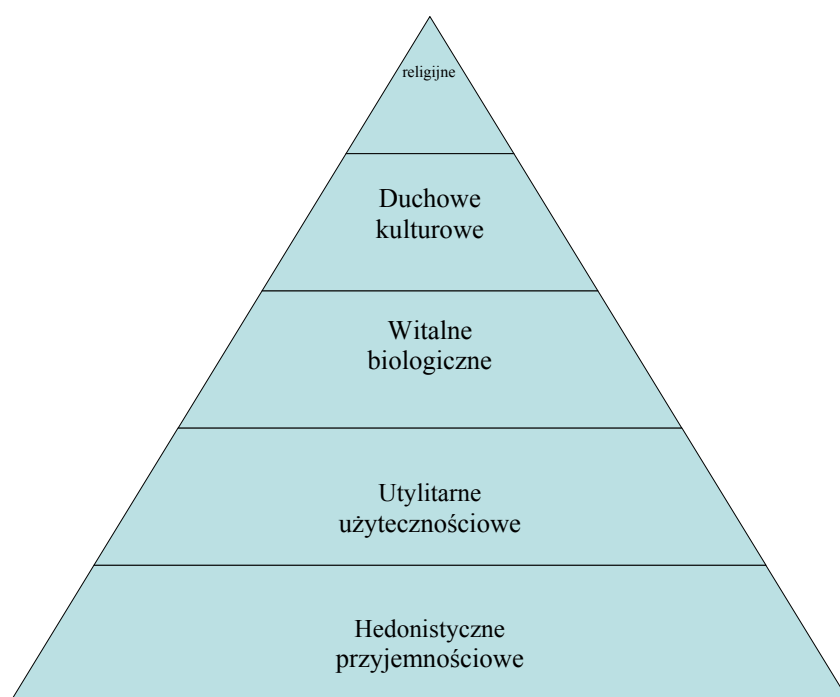
Bardzo ważnym elementem w wychowaniu będzie określenie hierarchii, jaka zachodzi między wartościami. Najprostszym podziałem wartości jest podział na wartości niższe i

wyższe. Niższymi są potrzeby materialne nieograniczone lub ograniczone (wegetatywne, zmysłowe). Wyższe nazywamy duchowymi.

Inny podział mówi o wartościach doczesnych i wiecznych. Szczegółowiej wyróżnia się egzystencjalne (bytowe, utylitarne), poznawcze, estetyczne, naukowe, kulturalne moralne i religijne. W czterech poziomach zestawiał je głośny teoretyk wartości Max Scheller. Na najniższym poziomie umieścił przyjemne – nieprzyjemne, wygodne – niewygodne. Ogólnie nazywamy je hedonistycznymi. Zatrzymanie się na tym poziomie to używanie życia po linii egoizmu (LUZ). Po krótkiej przyjemności – pustka i szukanie następnej (niedosyt pogoń). Takie życie to wegetacja. Na wyższym poziomie są witalne: siła fizyczna, sprawność, odporność na zmęczenie, zdrowie, choroba. Dają one zadowolenie z życia. Wartości witalne są bez wątpienia wyższe od wartości hedonistycznych. Dojrzały człowiek wie, co wybrać, gdy stanie w obliczu konfliktu: dla ratowania życia pozwala sobie nawet na amputację ręki.

Jeszcze wyższe miejsce zajmują duchowe: prawda, dobro, piękno. Z prawdą łączy się prawdomówność, przenikliwość, rada, mądrość. Dobro zawiera w sobie sprawiedliwość, szlachetność, męstwo, życzliwość, heroizm. Piękno to wdzięk, wzniosłość, wspaniałość, majestatyczność. Wartości te dają przedsmak prawdziwego szczęścia. Według ks. Tischnera wartości duchowe, aby je realizować, wymagają nieustannego ćwiczenia się w umiejętności naprawę obiektywnego spojrzenia na świat, w postawie która najpierw „pozwała być” ludziom i światu, a dopiero potem chce ich polepszenia. Najwyższe miejsce w hierarchii zajmują wartości święte (sakralne, Bóg i wszystko, co wiąże się z boskością: świętość, łaska, opatrność, zbawienie, szczęście wieczne). Są one ponadczasowe, ponad przestrzenne. Mogą uszczęśliwić w pełni tzn. dogłębnie i w sposób trwały. Osiągnięte ostatecznie dopiero w życiu pośmiertnym są już nieutralne.

Zdaniem Krystyny Ostrowskiej model hierarchii wartości można przedstawić w formie piramidy. Wartości znajdujące się poniżej szczytu piramidy są podporządkowane wartościom stojącym w hierarchii wyżej. Zapewnia to człowiekowi kierowanie systemem wartości i realizowanie ogólnego celu, a także prowadzi do pożądanej harmonii. Każda z wartości w piramidzie może być realizowana za pomocą dziesięciu innych szczegółowych wartości.

Mówiąc o wartościach należy też odwołać się do uniwersalnego systemu wartości obowiązującego powszechnie w każdej kulturze, religii, społeczeństwie, który został zawarty w ogólnie przyjętych dokumentach międzynarodowych, m.in. Powszechnej Deklaracji Praw Człowieka ONZ.

Podstawową wartością jest w niej człowiek – jego życie i godność, a dalszej kolejności odnajdujemy: prawdę, dobro, piękno, pokój, tolerancję, wolność, miłość, sprawiedliwość, pokój, rodzinę. Życie zajmuje centralne miejsce w całokształcie dóbr posiadanych przez człowieka. Prawo do życia dotyczy biologicznego istnienia oraz nienaruszalności organizmu. Wiąże się ono nierozdzielnie z potrzebą zachowania pokoju, jako warunku nie tylko pomyślnego rozwoju, lecz również biologicznego przetrwania gatunku ludzkiego. Poszanowanie życia to nie tylko troska o zdrowie i biologiczne istnienie innych ludzi, lecz również poszanowanie ich godności przejawiające się w tolerancyjnym nastawieniu wobec ich przekonań, poglądów i sposobów życia. Tolerancja wymaga, aby człowieka akceptującego odmienne od własnych poglądy nie traktować jak wroga, lecz starać się zrozumieć i uszanować jego racje. Do wartości ogólnoludzkich należy również prawda. Jest ona wartością, dzięki której człowiek zachowuje swoją osobową integralność, bez prawdy ginie lub degeneruje się. Prawda jest fundamentem wolności, warunkuje uzyskanie wewnętrznej wolności człowieka. Miłość jest najważniejszą wartością, ponieważ ogniskuje w sobie wszystkie inne wartości. Apostoł Paweł napisał w „Hymnie o miłości”, że człowiek bez miłości byłby niczym. Łatwo zauważyć, że są to wartości chronione przez Dekalog – są to, zatem również wartości chrześcijańskie. W chrześcijaństwie wartości te są wzbogacone o prawdy ewangeliczne, dodając im głębi. Wartością wyróżniającą system wartości chrześcijańskich jest Bóg, bo Bóg jest miłością (1 J 4,8).

Wartości uniwersalne należy ukazywać młodym ludziom, pamiętając przy tym, że odmienność norm obowiązujących w różnych grupach społecznych, do których młody człowiek przynależy, niejasność lub rozbieżność obowiązujących systemów wartości utrudnia określenie sobie swojego systemu wartości. Oznacza to, że to właśnie rodzice w pierwszym rzędzie są zobowiązani pomóc dziecku w wyborze określonych wartości, ponieważ są pierwszymi i głównymi wychowawcami.

Wartości posiadają szczególną atrakcyjność, domagającą się ich realizacji. Wyklucza ona możliwość obojętnego zachowania się człowieka wobec nich. Szczególnie najwyższe wartości są atrakcyjne na tyle, że konieczność ich realizacji narzuca się w sposób niebudzący wątpliwości. Realizacja wartości stanowi bardzo ważny czynnik regulacji postępowania człowieka ponieważ ukierunkowuje jego działania. Roman Ingarden uważa, że „działanie byłoby bezsensowne i bezcelowe, gdyby się w nim nie liczyć z wartościami, nie uwzględniać ich istnienia.

Świat, w którym żyjemy jest światem wartości, a życie samo w sobie jest procesem realizowania określonych wartości. Człowiek nie może, więc od wartości uciec, jest niejako skazany na ich realizację. Wybór wartości i zakres ich realizacji świadczy o wartościach uznawanych przez człowieka i decyduje o tym, czy jego życie będzie autentycznie ludzkie, czy też ulegnie degradacji.

W wychowaniu do wartości nie jest możliwe życie bez wzorców i punktów odniesienia. W wychowaniu uznawana hierarchia wartości nie jest wrodzona, dlatego, aby wychowanek ją zaakceptował, musi ją najpierw poznać. Praktycznie można ją nazywać w sposób werbalny (rozmowy w domu, lekcje wychowawcze w szkole); mówiąc, że człowiek nie może mieć wszystkiego, dlatego powinien rezygnować z wartości niższych na rzecz wartości wyższych i najwyższych. Również należy ukazywać hierarchię wartości pozawerbalnie, rezygnując samemu z wyborów wartości niższych na rzecz wartości wyższych.

To rodzice są wzorem do naśladowania. Od nich będzie zależał system wartości, jakimi będą kierować się w życiu ich dzieci.

Wobec tak licznych zagrożeń, jakie niesie ze sobą współczesna cywilizacja – wychowanie ku wartościom wydaje się celem naczelnym i podstawowym. Aby młody człowiek mógł sam wybrać system wartości, według którego chce żyć, musi być świadomy celowości swego postępowania. Musi znać odpowiedź na pytanie: „W imię, czego mam mówić prawdę, czynić dobro i podziwiać piękno”? Odpowiedź może znaleźć wyłącznie w warstwie duchowo – religijnej, jest to bowiem problem motywacji. Moralność chrześcijańska odpowiada wprost: w imię Miłości! Przykazanie miłości jest, więc doskonałym uzupełnieniem i sensownym uwypukleniem zasady: Wartością podstawową jest człowiek i jego godność. Ludzie wierzący rozszerzają tę motywację działania o miłość do Boga. Przez wieki człowiek odnajdywał w Chrystusie wzór swojego postępowania. Również dziś nie można nie zauważyć wpływu chrześcijaństwa na kształtowanie osobowości człowieka. Moc przyjmowanych wartości widoczna jest w konkretnych decyzjach ludzkich. Do obranej wartości człowiek jest w stanie ponieść trud, niewygody, a nawet śmierć. Zmaganie się ze samym sobą jest fascynujące i kształtuje ludzką dojrzałość i godność. Zwycięstwo nad sobą to doświadczenie swojego człowieczeństwa.

W wychowaniu do wartości ważną rzeczą jest umiejętność obrony swoich wartości. W dobie pluralizmu i demokracji jest to trudniejsze ze względu na wielość propozycji etycznych. Dawniej w rodzinach system wartości odwoływał się wprost do tradycji i był przez długi czas nie zmienny.

Obecnie młody człowiek powinien umieć konfrontować poglądy własne z poglądami innych i umieć je przedyskutować. Dojrzałość osobowa, do której dąży wychowanie, oznacza m.in. odpowiedni stopień krytycyzmu wobec proponowanych wartości. Oznacza to, że wychowawca powinien nauczyć wychowanka odwagi wypowiadania własnego zdania nawet wtedy, gdy trzeba wystąpić przeciw większości. Taka dojrzałość osobowa warunkuje dojrzałość społeczną. Dojrzałość społeczna to umiejętność trwania przy swoich wartościach, warunkujących własną tożsamość, przy życzliwym i otwartym traktowaniu innych. To umiejętność życia w prawdzie i sztuka obrony tej prawdy. Jest to znak mądrości i kultury wewnętrznej.

Wychowanie nie oznacza kształtowanie człowieka, ale pomoc w ukazywaniu i wyborze wartości, aby człowiek ostatecznie mógł sam wybrać. Wychowanie, zatem, oznacza nauczanie wolności. Wolność jest fundamentem osoby ludzkiej, znakiem rozpoznawalnym przez człowieka. Wolność znaczy możliwość i świadomość wyboru. Oznacz, więc, władzę człowieka nad samym sobą. To od prawdy zależna jest wolność, a za nią stoi odpowiedzialność. W praktyce szukanie prawdy odbywa się poprzez powiększenie swojej wiedzy. Porządek życia społecznego opiera się na prawdzie, wolności, miłości, solidarności, wartościach, które łączą się z nim nierozdzielnie. Kryterium prawdy zawiera w sobie wolność. Być wolnym, to używać wolności do tego co, jest prawdziwym dobrem, gdyż wybierając zło ulegamy zniewoleniu. Być wolnym to być człowiekiem dla drugich. Prawdziwa sprawiedliwość to moralne życie. Zależność pomiędzy wolnością a prawdą objawia się właśnie w sumieniu. Sumienie akceptuje konkretny wybór, lub daje znać niepokojem, że wybór nie był właściwy. Prawda ujawnia co, jest dobrem dla człowieka. Biorąc pod uwagę relację pomiędzy wolnością, prawdą i dobrem można wysunąć wniosek, że wychowanie ma zmierzać do ułatwienia wyboru, a nie jego narzucania.

W procesie wychowawczym należy pamiętać, że nie można szukać dobra w ogóle, lecz dobra człowieka w danej chwili w określonych warunkach czasu, miejsca i stopnia jego rozumu. Podstawową metodą w wychowaniu jest świadomość, że człowiek zdolny jest do kierowania własnym życiem i do tworzenia siebie. Człowieczeństwo zostało człowiekowi dane wraz z rozumnością i wolnością, ale też ze względu na atrybuty równocześnie zadane.

Prawdą o wychowaniu, a zarazem metodą wychowawczą jest również fakt niepowtarzalności osoby i akceptacja człowieka takim, jakim jest. Akceptacja osoby jest warunkiem bezpieczeństwa psychicznego, szansą zaufania i rozwoju człowieka. Jedną z największych sił osobowościowych (człowieka) regulujących postępowanie człowieka jest pozytywny obraz siebie. Pozytywny obraz siebie wyznacza pewien styl życia, pewien sposób zachowania się taki, w którym nie lękamy się o siebie. Po prostu: dobrze jest nam ze sobą. Nie chodzi o płytkie samozadowolenie, czy nartysryczne myślenie o sobie. Chodzi o uwewnętrznienie dobra i o świadomość, że dobro w nas jest podstawową wartością.

Wzbudzanie i kształtowanie określonych wartości odbywa się w toku procesu wychowania. Podmiotem tego procesu jest dziecko, natomiast przedmiotem wychowania jest w tym wypadku nabycie odpowiednich sprawności przez wychowanka. Przedmiot wychowania należy rozpatrywać w trzech ujęciach. W wychowaniu człowieka jako istoty ludzkiej przedmiotem wychowania będzie takie naturalne wyzwalanie sprawności moralnych, które są podstawą do czynienia dobra. Wychowanie człowieka jako istoty społecznej będzie przede wszystkim miało na celu takie kulturowe ukształtowanie sprawności etycznych, dzięki którym u jednostki powstanie skłonność do czynienia dobra społecznego. Natomiast wychowując człowieka jako obywatela wyrabiamy sprawności doktrynalne warunkujące sprawność do obywatelskiego czynienia dobra, opierając się na doktrynie politycznej i jurysdykcji państwa.

Podstawowym środowiskiem, które kształtuje system wartości dzieci i młodzieży, jest rodzina. Dzieje się tak przede wszystkim dlatego, że jest taką grupą, wspólnotą, w której skupia się kształtowanie wszystkich trzech rodzajów wartości: rodzinnych, społecznych i państwowych. Jednakże kwestią tą powinna i zajmuje się szkoła, która poza funkcją dydaktyczną pełni także funkcje opiekuńcze i wychowawcze, a ponadto stanowi następne, po rodzinie, znaczące środowisko w życiu dziecka i młodego człowieka. Ważnym środowiskiem, którego wpływy socjalizujące również zauważamy w zakresie funkcjonowania młodego człowieka jest grupa rówieśnicza. Grupa ta jest źródłem doświadczeń odmiennych od tych, z którymi dzieci i młodzież spotykają się w rodzinie oraz szkole. Działań skierowanych przez rówieśników na młodych ludzi nie traktuje się jako świadomych i zamierzonych działań wychowawczych, są to więc tak zwane wpływy socjalizacyjne, czyli procesy przebiegające spontanicznie i bez świadomej kontroli. Niemniej jednak wpływ ten może być bardzo silny i odegrać dużą rolę w kształtowaniu młodego człowieka.

Przeprowadzone badania ukazują, jakie wartości rozwijają się u młodych ludzi pod wpływem tychże środowisk.

Badana grupa	Rodzina	Szkoła	Grupa rówieśnicza
133 uczniów liceum	miłość (84) zaufanie (34) szacunek (24) odpowiedzialność (17) kultura, dobre zachowanie (17) tolerancja (16) bezpieczeństwo (11) zrozumienie (9) opiekuńczość (9) pomoc innym (9) szczerłość (8)	przyjaźń (25) wiedza, nauka (17) odpowiedzialność, poczucie obowiązku (12) tolerancja (10) szacunek (8) koleżeństwo (7)	przyjaźń (51) zaufanie (34) zrozumienie (16) szczerłość, otwartość (14) przyjemne spędzanie czasu wolnego (14) miłość (13) tolerancja, wyrozumiałość (11)

Kształtowanie systemu wartości jest niezwykle istotną kwestią w procesie wychowania dzieci i młodzieży oraz stwarzania im warunków do rozwoju. Wypracowanie i ukształtowanie właściwej i trwałej hierarchii wartości jest czynnikiem niezbędnym do świadomego życia i podejmowania odpowiedzialnych decyzji, dokonywanych pewnych wyborów oraz przejawiania określonych zachowań.

Przekaz wartości w szkole jest niezmiernie skomplikowany w okresie transformacji systemowej w państwie i w społeczeństwie, w którym wszelkie autorytety są zachwiane. Taka sytuacja nie może pozostawać bez wpływu na rozwój duchowy i moralny dzieci i młodzieży. W tych trudnych czasach trzeba zadać sobie pytanie, kim jest człowiek, a także, kim może się stać? Prawda, wolność, życie, pokój, tolerancja, sprawiedliwość, miłość to wartości, przez które człowiek odnosi się do człowieka. Postępując zgodnie z nimi człowiek zdaje się stopniowo odnajdywać i realizować swoje człowieczeństwo. Według Władysława Stróżowskiego „Idea człowieczeństwa zakłada (...), że człowiek jest bytem stojącym wobec wartości i na realizację tych wartości niejako skazany – jeśli tylko naprawdę chce być człowiekiem”. W wychowaniu chodzi głównie o to, aby człowiek stawał się coraz bardziej człowiekiem. Wychowanie to rozwijanie człowieczeństwa.

O ważności wychowania do wartości świadczą również słowa Ojca św. Jana Pawła II: „Wychowanie bez wartości przeradza się w jawny totalitaryzm”

LITERATURA

1. K. Ostrowska, W poszukiwaniu wartości, Gdańsk 1994
2. W. Stróżewski, Filozofia wartości, „Znak” nr 4 1965
3. A. Róg, M. Orzechowska, Wychowanie do wartości, „Edukacja i dialog” nr 5 2004
4. M. Talarczyk, Znaczenie wartości, „Wychowawca” nr 5 2004
4. A. Strzałkowska, Wychowanie do wartości, „Wychowawca”, nr 7/8 1997
6. Z. Skorny, Wartości a wychowanie, „Edukacja” nr 2 1990
7. A. Majewska, Nauczyciel wszystkich nauczycieli, „Wychowawca” nr 10 1998